

О. Р. Антонова,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права Таврійського
національного університету ім. В. І. Вернадського

УДК 342.1

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ШЛЮБУ І СІМ'Ї: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

У статті досліджуються наукові підходи до визначення понять «сім'я», «шлюб» у площині конституційної доктрини та похідних від них термінів — «сімейні правовідносини», «державна сімейна політика», які, на думку автора, впливають на формулювання цих понять.

Ключові слова: сім'я, шлюб, сімейні правовідносини, державна сімейна політика.

Функціонування сім'ї і шлюбу в сучасних умовах вимагає глибокого осмислення і наукового аналізу поняттєво-категоріального апарату дослідження, адже сучасні суспільні науки використовують ці поняття з неясним набором суттєвих і несуттєвих ознак. Недостатня розробка поняттєвого апарату гальмує розвиток теорії, робить неможливою наукову дискусію та вносить термінологічну неточність й плутанину.

Загальнотеоретичний внесок у розвиток сім'ї і шлюбу зробили М. Антокільська [1], І. Апопій [2], Л. Баранова [3], В. Борисова [3], Н. Гордієнко [4], В. Гопанчук [5], В. Данилін [6], В. Дзера [5], М. Дякович [7], Н. Жилінкова [3], С. Індиченко [5], О. Клименко [8], Г. Кришталь [9], С. Реутов [6], З. Ромовська [10], Л. Савченко [5], І. Семінець-Орлова [11] Л. Фединак [12], Г. Фединак [12], С. Фурса [8], Є. Фурса [8], Ю. Червоний [13], інші науковці. Незва-

жаючи на наукові пошуки, у вітчизняній науці конституційного права тема конституційно-правового регулювання шлюбу і сім'ї жодного разу не досліджувалася.

Тому метою статті є термінологічне дослідження основ шлюбу і сім'ї у площині конституційної доктрини та визначення шляхів їх удосконалення. Зокрема, варто розкрити сутність таких понять як «сім'я», «шлюб» та похідних від них — «сімейні правовідносини», «державна сімейна політика».

Чинна Конституція України лише регламентує основні засади шлюбу і сім'ї — добровільність укладення шлюбу (ст. 51); рівність учасників сімейних відносин (статті 21, 24, 51); пріоритет захисту прав та інтересів дітей та непрацездатних членів сім'ї (ст. 51); пріоритет сімейного виховання дітей в державі (частини 3, 4 ст. 5 СКУ); недопустимість державного або іншого втручання у сімейне життя

(ст. 32); кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48); державна охорона сім'ї, материнства, батьківства (ст. 51); відповідальність за утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу (ст. 52); рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ст. 52); переслідування за будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація (ст. 52); забезпечення судового захисту суб'єктів сімейних відносин (ст. 55); державне заохочення і підтримка благодійницької діяльності щодо дітей (ст. 52).

Конституційні положення поняття «сім'я» належить до числа дискусійних, складних і неоднозначних. Жодна конституційна норма, як і сімейне законодавство в цілому, ніколи не містили поняття сім'ї.

Враховуючи той факт, що Основний Закон України не містить поняття сім'ї, Конституційний Суд України 03.06.1999 р. дійшов висновку, що такого визначення як сім'я не існує, адже кожне визначення сім'ї неминуче вступає у суперечність із реальними життєвими ситуаціями. Крім того, кожна галузь права тлумачить це поняття по-своєму, підкреслюючи ті чи інші ознаки сім'ї, що набувають певного значення для тих чи інших відносин [14].

Отже, в праві відсутнє єдине поняття сім'ї та її членів. На наш погляд, формулювання єдиного конституційно обумовленого визначення сім'ї є необхідним і можливим. Спираючись на загальні поняття сім'ї, галузеві закони повинні лише надавати чи не надавати окремим її членам певних прав та обов'язків. Проте перші спроби щодо законодавчого визначення сім'ї уже зроблені у ст. 3 СКУ. Але у цій нормі закону лише сказано, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

Таке визначення не є правовим, оскільки воно вирішує лише питання щодо місця та значення сім'ї в суспільстві. Тому переважна більшість українських науковців-правників формулюють понят-

тя «сім'я» на основі відповідних ознак сім'ї, які прописані у вищевказаній статті. Їх судження нерідко неодностайні. Ю. Червоний зазначає, що сім'я — це історично визначена організована соціальна спільність, заснована на шлюбі та кровному спорідненні, усиновленні та взятті дітей на виховання, характерними ознаками якої є спільне життя її членів, взаємна моральна та матеріальна підтримка і взаємне виховання ними одне одного, насамперед підростаючого покоління [13, с. 68]. За визначенням Н. Гордієнко, сім'єю є не лише особи, що спільно проживають, а й члени якої тривалий час перебувають на відстані через те, що один або обидва батьки працюють за кордоном [4].

Деякі інші погляди на сім'ю як правову категорію склалися у радянській юридичній науці. Так, В. Бошко визначав сім'ю як союз осіб, заснований на вільному і рівноправному шлюбі чи близькій родинності (нерідко — на усиновленні), ідейно пов'язаний з участю в будівництві комунізму, а також об'єднаний взаємною матеріальною та моральною підтримкою, турботою про комуністичне виховання потомства, що здійснюється при широкій і зростаючій допомозі держави і наділений відповідними правами і обов'язками [15, с. 89]. В. Рясенцев вважає, що сім'ю в юридичному сенсі можна визначити як коло осіб, пов'язаних правами і обов'язками, що впливають зі шлюбу, родинності, усиновлення чи іншої форми прийняття дітей на виховання, яке покликане сприяти зміцненню і розвитку сімейних відносин на принципах комуністичної моралі [16, с. 45]. На думку Г. Матвєєва, сім'я — це засноване на шлюбі чи родинності об'єднання осіб, пов'язаних між собою особистими і майновими правами та обов'язками, моральною і матеріальною спільністю і підтримкою, веденням спільного господарства і комуністичним вихованням дітей [17, с. 42].

Проте всі ці трактування мають єдине доктринальне узагальнення: сім'я — це союз осіб. Тому на конституційному рівні доцільно сім'ю сприймати як юридичний зв'язок між носіями конституційних

прав і обов'язків (між подружжям, батьками і дітьми (ст. 51 Конституції України); між усиновлювачами та усиновленими (ст. 52 Конституції України).

Розкриваючи конституційні положення поняття «сім'я», доцільно підкреслити, що його класичною складовою є сфера сімейних правовідносин. Сімейні правовідносини варто сприймати як суспільні відносини, врегульовані нормами сімейного права, учасники яких пов'язані майновими та особистими немайновими правами і обов'язками, а також виникають з приводу вступу в шлюб фізичних осіб; державної реєстрації укладення шлюбу; визнання шлюбу недійсним; розірвання шлюбу; народження, реєстрації, виховання, усиновлення дитини; виявлення та влаштування дітей, які опинилися без піклування батьків; матеріальних (майнових) і нематеріальних (особистих немайнових) благ.

Всі перераховані підстави визначені Конституцією України лише опосередковано, виходячи з того, що: шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка (ч. 1 ст. 51 Конституції України); батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ч. 2 ст. 51 Конституції України); утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу (ч. 3 ст. 52 Конституції України).

Проте у СКУ, крім перерахованих вище підстав, визначено, що сімейні правовідносини виникають через «інші підстави, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства» (ч. 4 ст. 3 СКУ). Отже, СКУ не містить вичерпного переліку підстав виникнення сім'ї. Тому сім'ю складають не тільки особи, які, наприклад, будують свої відносини на основі зареєстрованого шлюбу або кровного споріднення, усиновлення, а й на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Такі підстави створення сім'ї визначаються окремо у кожному конкретному випадку. Це може бути, наприклад, при-

йняття дитини на виховання у сім'ю або проживання чоловіка і дружини в незареєстрованому шлюбі. Такий «фактичний шлюб» відрізняється від «законного» лише актом державної реєстрації. Хоча вимога щодо спільного проживання в зареєстрованому шлюбі не є конституційною, а у фактичному шлюбі — є його сутністю. У зв'язку з цим можна стверджувати, що зареєстрований шлюб інколи менше схожий на сім'ю, ніж фактичний, який більш відповідає її ознакам.

Таким чином, до членів сім'ї, в першу чергу, належать подружжя, батьки і діти, які, за загальним правилом, складають ядро сімейного союзу. Подальше коло членів сім'ї може варіюватися залежно від обставин, починаючи від найближчих кровних родичів (висхідних, низхідних і побічних ліній спорідненості) і закінчуючи особами, які спільно проживають як члени сім'ї. Тому визначити у Конституції України вичерпний перелік підстав створення сім'ї недоцільно.

Вітчизняні дослідники, крім поняття «сімейні правовідносини» [3–5; 7–9; 12; 13; 19], широко вживають, ще й поняття «шлюбно-сімейні правовідносини». Існування обох дефініцій можна пояснити нещодавною наявністю у правовому полі України двох кодексів: Кодексу про шлюб та сім'ю України 1969 р. та СКУ 2002 р., який набрав чинності з 1 січня 2004 р. У Кодексі 1969 р. шлюбні та сімейні відносини були структурно відділені (Розділ II мав назву «Шлюб», а Розділ III — «Сім'я»), хоча для цього не було достатніх підстав, адже подружжя — це також сім'я. Хибна структура цього Кодексу була предметом справедливої критики.

До того ж, якщо проаналізувати поняття «шлюбно-сімейні правовідносини», то на перший план виводиться інститут шлюбу як основна підстава виникнення сімейних правовідносин. Це означає, що реєстрація шлюбу є вирішальним юридичним фактом у виникненні сімейних правовідносин, а отже, до певної міри, нівелюються інші підстави виникнення сімейних правовідносин (родинність, усиновлення та інші форми

влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування тощо).

Тому, на нашу думку, проведення межі між шлюбом та сім'єю є не лише неможливим, а й позбавленим щонайменшого сенсу. Більш доцільним є застосування родового поняття «сімейні правовідносини», без вказівки на домінуючу роль шлюбу у їх виникненні.

Вищесказане дало можливість сформулювати власні визначення понять «сімейні правовідносини» та «сім'я»: а) сімейні правовідносини — це «суспільні відносини, що урегульовані нормами Конституції та сімейним законодавством, учасники яких є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що виникають із шлюбу, народження дитини та її виховання, споріднення, усиновлення та на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства»; б) «сім'я — це основний осередок суспільства, що складається з кола осіб (носіїв конституційних прав і обов'язків), правовідносини між якими відповідають специфічним ознакам сім'ї, ґрунтуються на законних підставах, що варіюються залежно від обставин з урахуванням моральних засад суспільства».

Предметом дослідження є не лише сім'я, а й шлюб. Але проведення межі між шлюбом і сім'єю не лише є неможливим, а й позбавлене сенсу.

Єдиної концепції поняття «шлюб» серед науковців немає. Багато вчених, зокрема М. Антокольська [1], В. Данилін [6], С. Реутов [6], Л. Фединяк, Г. Фединяк [12], розглядають шлюб як цивільно-правову угоду. Інші науковці, зокрема С. Індиченко, В. Гопанчук, наголошують на тому, що шлюб — це союз, а не договір і не угода [5, с. 72–73]. Компрімісним варіантом у цьому випадку є думка С. Фурси, яка визначає шлюб як союз чоловіка і жінки і одночасно — «договір» [8, с. 7]. Такий висновок науковець зробив на основі того, що шлюб породжує певні обов'язки, невиконання яких призводить до цивільної, а іноді й кримінальної відповідальності. Така відповідальність притаманна лише правочи-

нам. У мусульманських країнах це обов'язок подружньої вірності, невиконання якого передбачає позбавлення волі на строк до 15 років; або обов'язок чоловіка матеріально утримувати свою дружину, причому на рівні, не нижчому за той, на якому її утримував батько, що також підконтрольне державі [18, с. 102–104]. З. Ромовська, враховуючи безпосередню участь держави в процесі укладання шлюбу, визначає шлюб все ж таки як угоду, а не просто союз, але, зважаючи на специфіку угоди, називає її сімейно-правовою [10]. Ю. Червоний також не відносить шлюб до цивільно-правових правочинів і пояснює це тим, що шлюб як правочин спрямований, у першу чергу, на створення сім'ї, а не на виникнення, зміну та припинення цивільно-правових правовідносин [13, с. 54]. На нашу думку, поняття сім'ї охоплює не лише міжлюдські відносини, а й юридичні аспекти і незалежно від волі учасників (подружжя) породжує певний обсяг прав і обов'язків як щодо один до одного, так і щодо інших осіб. А можливість двох людей проживати разом існує й без реєстрації в органах РАЦС.

Принциповими положеннями Конституції України є те, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка; кожен із подружжя має рівні права й обов'язки в шлюбі й сім'ї (ст. 51). Ці положення закріплені у ч. 1 ст. 21 СКУ, де уперше дається законодавче визначення шлюбу: «Шлюб — це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану».

На сучасному етапі серед юристів активно триває дискусія з приводу того, чи вважати суб'єктами шлюбних відносин осіб, які юридично не є подружжям, а лише мешкають разом, адже з юридичної точки зору «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану» (ч. 1 ст. 21 СКУ). Отже, цілком логічно й обґрунтовано, що суб'єктами шлюбних відносин є лише подружжя, шлюб яких зареєстровано в органах РАЦС. Однак слушне зауваження з цього приводу робить С. Фурса, вказуючи

на невідповідність одних норм СКУ іншим, що унеможливило чітке розмежування шлюбних відносин від подібних до них: «...ст. 74 СКУ «Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою» потрапляє до глави 8 СКУ, яка присвячена праву спільної власності подружжя, фактично зрівнюючи їх у правах [8, с. 96–97]. Отже, в СКУ допускається можливість виникнення сімейних відносин не тільки на підставі шлюбу, а й без відповідної реєстрації шлюбу.

Для того щоб показати подібність таких відносин до шлюбних, пропонується закріпити термін «фактичні шлюбні відносини», яким зареєстровані відносини будуть відокремлюватися від незареєстрованих. Розкриваючи цей термін, слід дотримуватися моральних засад суспільства і буквального змісту норм законодавства. Отже, «фактичні шлюбні відносини» — це відносини з приводу спільно набутого майна та взаємного утримання між жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, не перебувають у шлюбі між собою та в будь-якому іншому шлюбі, але допустимим є випадок, коли один з них чи обидва знаходяться в іншому шлюбі, однак їх подружні відносини припинені.

Визначальною для конституційно-правового регулювання шлюбу і сім'ї є дослідження теоретичних основ державної сімейної політики (ДСП), адже Конституція України є джерелом державної політики, на основі якої закладаються сімейні цінності, які покликана забезпечувати держава. Без цього політика залишатиметься лише сукупністю хаотичних дій, ініційованих суб'єктивними мотивами окремих політиків чи політичних сил. При цьому варто пам'ятати, що основні суспільні інтереси завжди повинні бути пов'язані з системою прав і свобод громадян держави, котрі не лише формально фіксуються в Конституції, а й мають реально забезпечуватись нею як правовим актом найвищої юридичної сили, якому властива ознака прямої імперативної дії (ст. 8 Конституції України).

За зауваженням Г. Кришталь, ДСП є

конче необхідною, тому що без неї не існує соціальна справедливість в державі [9, с. 1]. Цю справедливість забезпечує держава, посилаючись на конституційний обов'язок, що визначений у ст. 51 Конституції України, де сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Проте ДСП як самостійна галузь державної політики, іноді суперечить Конституції України, адже вона не має достатнього законодавчого регулювання — законодавство регулює здебільшого сімейні права громадян, а поняття «державна сімейна політика» в державних документах практично не використовуються.

Перші сучасні роботи з проблематики ДСП належать вітчизняним вченим: Л. Кулачок [20], В. Куценку [21], Е. Лібановій [22], О. Палій [22], В. Скуратівському [22]. Однак, як слушно зазначає І. Семенець–Орлова, вони недостатньо теоретично, іноді і зовсім поверхово, висвітлювали питання ДСП [11].

У результаті узагальнення визначень науковців [20; 22–25] ДСП доцільно трактувати як комплексну систему заходів держави та інших суб'єктів політики, що спрямовані на зміцнення основних функцій сім'ї. Специфіка такої політики полягає у солідарному характері взаємин між державою та іншими суб'єктами ДСП (громадськими організаціями, благодійними фондами, релігійними громадами) за принципом «один за всіх і всі за одного». Отже, нами запропонована принципово нова ідеологія забезпечення ДСП, яка ґрунтується на солідарних стосунках суб'єктів ДСП, замість нині існуючих патерналістських відносин, що засновані на заступництві, опіці і контролі з боку держави за процесами, що відбуваються у сім'ї (аналогічно контролю за дітьми з боку батька в патріархальній сім'ї).

На виконання поставлених у статті завдань встановлено, що:

— жодна конституційна норма, як і сімейне законодавство в цілому, ніколи не містила поняття «сім'я». Проте перші спроби щодо законодавчого визначення сім'ї зроблені у ст. 3 СКУ. Але таке ви-

значення не є правовим, оскільки воно вирішує лише питання щодо місця та значення сім'ї в суспільстві. Тому доцільно формулювати поняття «сім'я» на основі відповідних ознак сім'ї;

— на конституційному рівні сім'я визнається як юридичний зв'язок між носіями конституційних прав і обов'язків (між подружжям, батьками і дітьми (ст. 51 Конституції України), тому одна особа ніяк не може бути сім'єю («осередком» суспільства), до того ж, її правова сутність не відповідає визначенню у СКУ основним ознакам сім'ї: спільному проживанню та побуту, наявності взаємних сімейних прав та обов'язків, усиновлювача та усиновлених, бо немає другої сторони правовідносин (ст. 52 Конституції України). Тому запропоновано виключити ч. 3 зі ст. 3 СКУ «права члена сім'ї має одинока особа» як таку, що не відповідає конституційній суті сім'ї;

— визначити вичерпний перелік підстав створення сім'ї у Конституції України недоцільно, адже у кожному конкретному випадку вони різні. Конституцією України лише опосередковано визначені підстави виникнення сімейних правовідносин, виходячи з того, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка (ч. 1 ст. 51 Конституції України); батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ч. 2 ст. 51 Конституції України); утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклу-

вання, покладається на державу (ч. 3 ст. 52 Конституції України);

— використання терміна «шлюбно-сімейні відносини» позбавлене щонайменшого сенсу, адже таке трактування: а) проводить межу між шлюбом та сім'єю; б) на перший план виводить інститут шлюбу як вирішальний юридичний факт у виникненні сімейних правовідносин, що нівелює інші підстави виникнення сімейних правовідносин (родинність, усиновлення та інші форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, тощо). Тому доцільним є застосування родового поняття «сімейні правовідносини», без вказівки на домінуючу роль шлюбу у їх виникненні;

— у систему доктринальних понять доцільно ввести удосконалені визначення термінів «сімейні правовідносини», «сім'я», «фактичні шлюбні відносини», що відповідають вимогам конституційно-правових норм;

— Конституція України є лише джерелом державної політики, на основі якої закладаються сімейні цінності, які покликана забезпечувати держава (ч. 3 ст. 52 Конституції України);

— доречно започаткувати принципово нову ідеологію забезпечення ДСП, яка ґрунтується на основі солідарних взаємин суб'єктів ДСП (держави з громадськими організаціями, благодійними фондами, релігійними громадами тощо), замість існуючих патерналістських відносин, заснованих на заступництві, опіці і контролі з боку держави за процесами, що відбуваються в сім'ї.

Список використаної літератури

1. Антокольская М. В. Семейное право: учебник для вузов. М.: Юрист, 1996. 336 с.
2. Алопій, І. В. Сімейне право України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 360 с.
3. Сімейне право України: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
4. Гордієнко Н. В. Сучасна українська дистантна сім'я як об'єкт соціально-педагогічної роботи // Наук. вісник Чернівецьк. ун-ту. Вип. 263. Педагогіка та психологія. Чернівці: Рута, 2005. С. 57–61.
5. Інדיченко С. П., Гопанчук В. С., Дзера О. В., Савченко Л. А. Сімейне право: навч. посіб. Київ: Вентурі., 1997. 272 с.
6. Данилин В. И., Реутов. С. И. Юридические факты в советском семейном праве. Свердловск: Уральский ун-т, 1989. С. 65.
7. Дякович М. М. Сімейне право. Київ: Правова єдність, 2008. 512 с.

8. Сімейний кодекс України: наук.-практ. ком. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.: за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с. (Серія «Цивілістика»).
9. Кришталь Г. Сімейна політика в ЄС — приклад Польщі. Інститут родини та подружнього життя УКУ. URL: family-institute.org.ua.
10. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практ. ком. (зі змін та допов. станом на 1 вересня 2008 р.). 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Правова єдність, 2009. 428 с.
11. Семенець–Орлова І. А. Криза сім'ї у постіндустріальному суспільстві: аналіз деяких аспектів деструктивного впливу на становище сім'ї, сімейної політики сучасної соціальної держави // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. 2010. № 39 URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/.
12. Фединак Г. С., Фединак Л. С. Міжнародне приватне право: підручник. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ: Атіка, 2003. 544 с.
13. Червоний Ю. С. Поняття і особливості семейних правовідносин // Суспільство. Держава. Право. Цивільне право. Вип. 1. 2002. №1. С. 16–23.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої ст. 22 Закону України «Про міліцію» та част. шостої ст. 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») від 03.06.1999р. № 5-рп/99. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99>.
15. Бошко В. И. Очерки советского семейного права. Київ: Госполитиздат УССР, 1952. 371 с.
16. Рясенцев В. А. Семейное право: учебник. М.: Юрид. лит., 1971. 293 с.
17. Матвеев Г. К. Советское семейное право. М.: Юрид. лит., 1978. 240 с.
18. Аль Нсур Мухаммед. Норми, що регулюють взаємини між чоловіком і жінкою в Ісламі // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2001. № 2. С. 102–104.
19. Лозова Г. О. Законодавче визначення сім'ї та шлюбу // Університетські наукові записки. 2006. № 1. С. 119–122.
20. Кулачок Л. В. Державна допомога сім'ям з дітьми як форма соціально-правового захисту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05/ Нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2003. 183 с.
21. Куденко В. Соціальна держава (проблеми теорії, методології, практики). Київ: Заповіт, 2003. 228 с.
22. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. Київ: Вид-во УАДУ, 1997. 360 с.
23. Вакуленко С. М. Оптимізація сімейної політики в умовах сучасного українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Харків, 2007. 20 с.
24. Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань: Видавець «Сочинський», 2011. 217 с.
25. Чеховська І. В. Співвідношення соціальної і сімейної політики: деякі теоретичні і практичні аспекти // Право та управління. 2011. № 1. С. 465–474.

Антонова Е. Р. Конституционно-правовые основы брака и семьи: проблемы терминологического определения и усовершенствования.

В статье исследуются научные подходы к определению понятий «семья», «брак» в плоскости конституционной доктрины и производных от них — «семейные правоотношения», «государственная семейная политика», которые по мнению автора, влияют на формулирование этих понятий.

Ключевые слова: семья, брак, семейные правоотношения, государственная семейная политика.

Antonova O. R. Constitutional and legal principles of marriage and family: problems of terminological definition and improvement.

Despite the scientific quest in the domestic science of constitutional law subject constitutionally the legal regulation of marriage and family have never studied. So the purpose of the article is the terminology research foundations of marriage and family in constitutional doctrine and

ways of their improvement. In particular, it is necessary to reveal the essence of such concepts as «family», «marriage» and derivatives from them — the «family relationships», «the State family policy».

The current Constitution of Ukraine only regulates the main principles of marriage and the family is accepting marriage (article 51); equality of participants in family relations (art. 21, 24, 51); the priority of the protection of the rights and interests of children and disabled members of the family of the marriage (article 51); the priority of the family upbringing of children in the State; prohibition of Government or other intervention in family life (art. 32); everyone has the right to an adequate living for themselves and their families, including adequate food, clothing, shelter (art. 48); State protection of the family, motherhood, fatherhood (article 51); responsible for the maintenance and upbringing of orphans and children deprived of parental care, relies on the State (article 52); equality of rights of children regardless of origin, and whether born in wedlock or outside it (article 52); prosecution for any abuse of the child and its exploitation (article 52); ensure judicial protection of the subjects of family relations (art. 55); the State encouragement and support charity activities for children. (article 52).

The constitutional provisions of the concept of «family» refers to the number of discussion, complex and ambiguous. No constitutional norm, as well as family law in General, never had the notion of family.

Given the fact that the basic law does not contain the concept of family, the Constitutional Court of Ukraine 03.06.1999 year came to the conclusion that such a definition as a family does not exist, because each definition family inevitably comes into conflict with real life situations. In addition, each branch of law interprets this concept in its own way, underlining those or other signs of a family that acquire a certain meaning for those or other relationship.

The article investigates scientific approaches to the definition of the concept of «family», «marriage» in the plane of the constitutional doctrine and derivatives from them — «family relationship», «state family policy», which states that: a) no constitutional norm contains the notion of «family»; b) at the constitutional level, the family is recognized as a legal link between carriers of constitutional rights and obligations (between spouses, parents and children (Article 51 of the Constitution of Ukraine), therefore, one person can not be a «cell» of society; c) the Constitution of Ukraine lacks an exhaustive list of grounds for the creation of a family, because in each particular case they are different. The Constitution of Ukraine only indirectly determines the grounds for the emergence of family relationships, based on the fact that the marriage is based on the free consent of women and men, parents are obliged to keep children until their adulthood, and the elderly children are obligated to take care of their disabled parents, maintenance and upbringing orphaned children and children deprived of parental care rests with the state; d) in the Constitution of Ukraine the concept of «state family policy» is not used at all. The Basic Law of Ukraine is only a source of state policy, on the basis of which the family values laid down to provide the state are laid; e) It is appropriate to establish a fundamentally new ideology for ensuring state family policy, based on solidarity between the subjects of the state family policy (state with public organizations, charitable foundations, religious communities, etc.) instead of existing patronage relations based on intercession, welfare and state control over the processes taking place in the family.

Key words: family, marriage, family relations, state family policy.